

Beata Bienkowska ✦ Piotr Kruszyński
Cezary Kulesza ✦ Piotr Piszczek

WYKŁAD PRAWA KARNEGO PROCESOWEGO

Redakcja naukowa:
prof. dr hab. Piotr Kruszyński

**Wydanie drugie
poprawione i uzupełnione**

Temida 2

Białystok 2003

Poszczególne rozdziały napisali:

Beata Bieńkowska – II; III; IV pkt 1

Piotr Kruszyński – I, XIII; XIV

Cezary Kulesza – IV pkt 2; V–XII; XV–XVIII; XXIV

Piotr Piszczek – XIX–XXIII; XXV

© Copyright by Temida 2
Białystok 2003

Żadna część tej pracy nie może być powielana i rozpowszechniana w jakiegokolwiek formie i w jakikolwiek sposób (elektroniczny, mechaniczny), włącznie z fotokopiowaniem – bez pisemnej zgody wydawcy.

ISBN 83-86137-94-0

Opracowanie graficzne okładki
Jerzy Banasiuk

Układ typograficzny
Jerzy Stachijuk

Redaktor techniczny
Jerzy Banasiuk

Korekta: Marian Suchożebrski

Wydawca: **Temida 2**

Przy współpracy i wsparciu finansowym Wydziału Prawa
Uniwersytetu w Białymstoku

Druk i oprawa: Podlaska Spółdzielnia Produkcyjno-Handlowo-Usługowa
Białystok, ul. 27 Lipca 40/3, tel./fax 675-48-02; <http://www.podlaska.com.pl>

POKRZYWDZONY

Zgodnie z art. 49 § 1 kpk. z 1997 r. pokrzywdzonym jest osoba fizyczna lub prawna, której dobro prawne zostało bezpośrednio naruszone lub zagrożone przez przestępstwo. W roli pokrzywdzonego może wystąpić także instytucja państwowa, społeczna, lub samorządowa, choćby nie miała osobowości prawnej (art. 49 § 2 kpk.).

Należy dodać, że instytucji państwowej, samorządowej lub społecznej nie będącej pokrzywdzonym, ale składającym zawiadomienie o przestępstwie przyznano również prawo do wniesienia zażalenia na postanowienie o odmowie wszczęcia postępowania przygotowawczego (art. 306 § 1 kpk.).

Na tle powyższej definicji pokrzywdzonego zasadniczo zachowują aktualność poglądy doktryny i orzecznictwa wypracowane w czasie obowiązywania kpk. z 1969 r.

W definicji przyjętej w art. 49 § 1 kpk. z 1997 r. można wyróżnić trzy zasadnicze elementy:

- a) zakres podmiotowy (osoba fizyczna, prawna, instytucja samorządowa bądź społeczna nie posiadająca osobowości prawnej);
- b) dobro prawne;
- c) bezpośredniość naruszenia bądź zagrożenia tego dobra prawnego.

Pojęcie „dobro prawne” to dobro chronione przepisami prawa materialnego – nie tylko karnego, ale także prawa cywilnego.

Bezpośredniość naruszenia lub zagrożenia dobra należy rozumieć tak, iż owo zagrożenie lub naruszenie wynika wprost z działania lub zaniechania przestępnego (a także z przestępstwa usiłowanego bądź przygotowywanego, jeśli ustawa przewiduje karalność tej formy). Pojęcie takie ogranicza więc zakres pojęcia pokrzywdzonego, elimi-

nując z kręgu pokrzywdzonych przestępstwem te wszystkie podmioty, które wprawdzie zostały dotknięte przestępstwem, lecz tylko w sposób pośredni. Koniunkcja kryterium „dobra prawne” i „bezpośredniości naruszenia bądź zagrożenia” powoduje, że jeżeli bezpośrednim przedmiotem ochrony danego przepisu jest dobro prawne osoby fizycznej, to wówczas w wypadku bezpośredniego naruszenia lub zagrożenia tego dobra pokrzywdzonym jest osoba fizyczna, zaś jeśli naruszeniu lub zagrożeniu ulega dobro prawne osoby prawnej, instytucji społecznej nie posiadającej osobowości prawnej – wówczas pokrzywdzonymi będą te podmioty. Jednakże należy także wziąć pod uwagę pogląd M. Cieślaka, że z faktu iż „...przestępstwo jest czynem społecznie niebezpiecznym, a więc czynem, który narusza lub naraża na niebezpieczeństwo jakieś społeczne dobra wynika, że podmiotem naruszonych lub zagrożonych przez przestępstwo dóbr lub interesów społecznych (a więc pokrzywdzonym *sensu largo*) jest w każdym przypadku państwo, jako wyraziciel tych społecznych interesów”¹.

Należałoby dokonać także choćby skrótowej analizy stosunku karno–procesowej definicji „pokrzywdzonego” do wiktymologicznego pojęcia „ofiary przestępstwa”. Jak podkreśla się w polskiej literaturze przedmiotu wiktymologia interesuje się „pokrzywdzeniem” w znacznie szerszym ujęciu niż prawo, zarówno karne, jak i cywilne; w tym sensie wiktymologiczne pojęcie ofiary ma szerszy zakres od prawnego pojęcia „pokrzywdzonego”, gdyż wiktymizacji nie ogranicza jedynie do pokrzywdzenia przez przestępstwo². Na tle definicji pokrzywdzonego sformułowanej w polskim kpk. z 1969 r. R. Kmiecik zauważa, że w wielu wypadkach pokrzywdzone osoby fizyczne – ofiary przestępstw ściganych z urzędu nie uczestniczą w procesie karnym i nie korzystają z ochrony karno–procesowej tylko dlatego, że nie są „pokrzywdzonymi” w rozumieniu obowiązującego prawa.

Tytułem przykładu można podać, że zdaniem G.F. Kirchoffa „Ofiarą jest każda jednostka, grupa lub instytucja pokrzywdzona przez działanie innego człowieka, które oznacza potencjalne osłabienie mo-

- 1 M. Cieślak: *Polska procedura karna. Podstawowe założenia teoretyczne* (III wyd.), Warszawa 1984, s. 467.
- 2 R. Kmiecik: *Ofiara przestępstwa jako źródło dowodu i strona w publicznoskargowym postępowaniu karnym*, w: „Przegląd Policyjny”, nr 1 (25), 1992, s. 53.

żliwości życiowych”³, zaś H.J. Schneider określa ofiary jako „osoby dotknięte dewiacją społeczną lub czynem kryminalnym”⁴. Jak widać definicje te wykraczają poza definicję pokrzywdzonego przestępstwem przyjętą w polskim procesie karnym.

Można zauważyć, że operowanie pojęciem „ofiary przestępstwa” niejako przesądza fakt popełnienia przestępstwa na jej szkodę, przed prawomocnym rozstrzygnięciem sądu o odpowiedzialności karnej oskarżonego. Mimo operowania w literaturze wiktymologicznej pojęciem „hipotetycznej ofiary”⁵, wydaje się, że dla potrzeb procesu karnego większy stopień zgodności z zasadą domniemania niewinności oskarżonego reprezentuje pojęcie pokrzywdzonego przyjęte w polskim procesie karnym. Jak wynika bowiem z wytycznych Sądu Najwyższego z 1976 r. w sprawie wzmoczenia ochrony interesów pokrzywdzonego w postępowaniu karnym sądowym (OSNWK Z. 1–2/1977, pkt. 2), przyznanie danemu podmiotowi statusu pokrzywdzonego nie oznacza automatycznego przesądzenia faktu popełnienia przestępstwa i wyrządzenia tym przestępstwem szkody. Do czasu bowiem udowodnienia oskarżonemu zarzucanego mu czynu fakt „pokrzywdzenia” pozostaje określoną hipotezą dowodową, podlegającą weryfikacji organu procesowego, podejmującego ostateczną decyzję co do odpowiedzialności karnej oskarżonego. Jednakże fakt „hipotetyczności” pokrzywdzenia nie może stanowić przyczyny ograniczenia jego uprawnień jako strony w procesie karnym⁶. Ponadto, jak wynika z cytowanych wytycznych SN z 1976 r., fakt przyczynienia się osoby pokrzywdzonej przestępstwem do jego zaistnienia nie powinien mieć znaczenia dla zakresu jego uprawnień w procesie karnym. Okoliczność ta może i powinna być uwzględniona tylko w merytorycznym rozstrzygnięciu sądu, natomiast nie powinna decydować o ewentual-

3 G.F. Kirchhoff: Wiktymologia. Historia i koncepcje. Wprowadzenie, w: Wiktymologia w Europie. Materiały I Międzynarodowej Konferencji na temat wiktymologii w Europie Wschodniej i Zachodniej (Konstancin k. Warszawy, 17–22 III 1991), Warszawa 1993 s. 53.

4 H.J. Schneider: Wiktymologia. Podstawowe koncepcje teoretyczne i implikacje praktyczne, w: Wiktymologia w Europie. Materiały I Międzynarodowej Konferencji na temat wiktymologii w Europie Wschodniej i Zachodniej (Konstancin k. Warszawy, 17–22 III 1991), Warszawa 1993, s. 11.

5 H. Maisch; H. Schueler–Springorum: Procedural Victimology & Its Contribution to Victimological Knowledge, w: Victimology. A New Focus, vol. 3, Crimes & Justice, Toronto–London 1975, s. 13 i nast.

6 OSNWK z. 1–2/1977, pkt. 2.

nym uszczerbku uprawnień pokrzywdzonego w toku postępowania karnego.

Definicja pokrzywdzonego w polskim kpk. ustanawia określoną, wiążącą regułę posługiwania się nią w praktyce procesu karnego, a jednocześnie jest definicją ograniczającą możliwość dopuszczenia do procesu karnego zbyt dużej liczby osób, co mogłoby utrudnić osiągnięcie celów procesu karnego.

Za istotną innowację wprowadzoną przez kodeks postępowania karnego z 1997 r. należy uznać rozwiązanie, iż jeżeli pokrzywdzony jest jednocześnie oskarżonym (w sprawie z oskarżenia prywatnego) nie może jednocześnie korzystać z uprawnień określonych w art. 53 kpk. (tj. być oskarżycielem posiłkowym lub w art. 62 kpk. tj. korzystać z uprawnień powoda cywilnego), z wyjątkami odnoszącymi się do oskarżeń wzajemnych dopuszczalnych w postępowaniu w sprawach z oskarżenia prywatnego (art. 497 i 498 kpk.).

Z kolei wzmoczeniu ochrony interesów pokrzywdzonego ma służyć regulacja art. 51 § 3 kpk. przewidująca, iż jeżeli pokrzywdzonym jest osoba nieporadna (w szczególności ze względu na wiek lub stan zdrowia), prawa jego może wykonywać osoba, pod której stałą pieczęć pokrzywdzony pozostaje.

Uprawnienia pokrzywdzonego jako strony postępowania przygotowawczego zostaną szczegółowiej opisane w dalszych częściach opracowania. Jednakże w tym miejscu można zasygnalizować, iż w związku ze wzrostem jego uprawnień na etapie wstępnej sądowej kontroli oskarżenia (np. przy stosowaniu warunkowego umorzenia postępowania, bądź rozpatrywaniu wniosku prokuratora o skazanie oskarżonego bez rozprawy) otrzymuje on pewne uprawnienia strony, choć nie występuje jako strona w postępowaniu jurysdykcyjnym.